

**FOYDA SOLIG'I VA UNING KORXONALAR MOLIYA-XO'JALIK
FAOLIYATIGA TA'SIRI****Xolmirzayeva Gulrux Akbarovna***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti**“Investitsiya va innovatsiyalar” kafedrası assistenti*gulruxxolmirzayeva@gmail.com**Махаматова Одина Холмуродовна***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada foyda solig'ining iqtisodiy mohiyati, uning hisoblash mexanizmlari hamda korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatiga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, foyda solig'ining fiskal va tartibga soluvchi funksiyalari, korxonalarining investitsion faoliyati, rentabelligi hamda moliyaviy barqarorligiga ta'siri yoritilgan. Tadqiqot natijalari foyda solig'i tizimini takomillashtirish orqali korxonalar samaradorligini oshirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: foyda solig'i, sof foyda, soliq bazasi, rentabellik, korxonalar moliyasi, fiskal siyosat, investitsiya.

Kirish

Foyda solig'i zamonaviy soliq tizimida yuridik shaxslar faoliyatidan olinadigan eng muhim to'g'ri soliqlardan biri hisoblanadi. Ushbu soliq turi korxonalar tomonidan hisobot davrida erishilgan moliyaviy natija, ya'ni sof foyda hajmiga asoslanadi va davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda muhim fiskal manba sifatida xizmat qiladi. Foyda solig'ining iqtisodiy mohiyati shundaki, u korxonalarining real moliyaviy natijalariga bog'liq bo'lib, iqtisodiy faoliyat samaradorligini to'g'ridan-to'g'ri aks ettiradi.

Foyda solig'i nafaqat fiskal vazifani bajaruvchi instrument, balki iqtisodiyotni tartibga soluvchi muhim vosita sifatida ham alohida ahamiyatga ega. Ushbu soliq mexanizmi korxonalarining investitsion faoliyatiga, ishlab chiqarish xarajatlari tarkibiga, dividend siyosatiga hamda umumiy moliyaviy strategiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli foyda solig'i tizimini ilmiy jihatdan o'rganish va uning iqtisodiy oqibatlarini tahlil qilish makroiqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, foyda solig'i korxonalarining samaradorligini baholashda ham muhim indikator hisoblanadi. Soliq yukining darajasi biznes muhitiga, investitsion

jozibadorlikka hamda iqtisodiyotda kapital oqimlarining yo'nalishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda foyda solig'i stavkalari hamda uning bazasini optimallashtirish masalalari doimiy ravishda dolzarb bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli soliq islohotlari doirasida foyda solig'i tizimini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, soliq stavkalarini optimallashtirish, soliq bazasini kengaytirish, soliq imtiyozlarini qayta ko'rib chiqish hamda soliq ma'murchiligini raqamlashtirish orqali ushbu soliq turining samaradorligini oshirish choralari amalga oshirilmoqda. Natijada korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga xizmat qiluvchi qulay soliq muhiti shakllanmoqda.

Shu nuqtai nazardan, foyda solig'ining iqtisodiy mohiyati, uning hisoblash mexanizmlari hamda korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatiga ta'sirini chuqur ilmiy tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

1. Foyda solig'ining iqtisodiy mohiyati

Foyda solig'i zamonaviy soliq tizimida yuridik shaxslar tomonidan olingan moliyaviy natijadan — ya'ni sof foydadan — davlat byudjetiga undiriladigan asosiy to'g'ri soliqlardan biri hisoblanadi. Ushbu soliq turi korxonalar faoliyatining yakuniy iqtisodiy natijasini ifodalab, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida yaratilgan qo'shilgan qiymatning bir qismini davlat ixtiyoriga o'tkazish mexanizmi sifatida amal qiladi.

Foyda solig'ining iqtisodiy mohiyati shundaki, u korxonalar daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi farq asosida shakllanadigan real moliyaviy natijaga tayanadi. Shu sababli ushbu soliq turi iqtisodiy samaradorlikni bevosita aks ettiruvchi ko'rsatkich sifatida ham baholanadi.

Soliq bazasini aniqlashning umumiy modeli quyidagicha ifodalanadi:

$$\text{Soliq bazasi} = \text{Daromadlar} - \text{Xarajatlar}$$

$$\text{Foyda solig'i} = \text{Soliq bazasi} \times \text{Soliq stavkasi}$$

Mazkur formula korxonalar faoliyatining moliyaviy natijasini soliqqa tortishning asosiy metodologik asosini tashkil etadi. Shu bilan birga, foyda solig'i korxonalar faoliyatini baholashda muhim iqtisodiy indikator sifatida ham xizmat qiladi, chunki u investitsion samaradorlik, xarajatlar optimalligi va umumiy biznes natijadorligini o'zida aks ettiradi.

2. Foyda solig'ining funksiyalari

Foyda solig'i iqtisodiy tizimda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi va ularning har biri makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlashda o'ziga xos rol o'ynaydi.

Birinchiidan, **fiskal funksiya** orqali foyda solig'i davlat byudjeti daromadlarining barqaror manbalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Korxonalar foydasidan undiriladigan ushbu soliq iqtisodiyotdagi umumiy ishlab chiqarish hajmi bilan bog'liq bo'lib, byudjet tushumlarining prognoz qilinishini osonlashtiradi.

Ikkinchiidan, **tartibga soluvchi funksiya** iqtisodiy jarayonlarni muvofiqlashtirishga qaratilgan. Foyda solig'i stavkalari va imtiyozlari orqali davlat korxonalarining investitsion faolligiga, ishlab chiqarish yo'nalishlariga hamda kapital oqimlariga bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchiidan, **rag'batlantiruvchi funksiya** soliq imtiyozlari va preferensiyalar orqali iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qiladi. Xususan, strategik tarmoqlar, innovatsion ishlab chiqarish va eksportga yo'naltirilgan faoliyat turlari uchun yaratilgan soliq yengilliklari iqtisodiy rivojlanishni jadallashtiradi.

Umuman olganda, foyda solig'i fiskal siyosatning muhim elementi sifatida iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash va bozor mexanizmlarini tartibga solishda muhim rol o'ynaydi.

3. Foyda solig'ining korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatiga ta'siri

Foyda solig'i korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatiga kompleks va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ta'sir bevosita moliyaviy natijalarga ham, strategik qarorlar qabul qilish jarayoniga ham tegishlidir.

Birinchiidan, foyda solig'i korxonaning **sof foyda hajmini kamaytiradi**, bu esa dividend siyosati va reinvestitsiya imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Natijada korxonada ichki moliyaviy resurslarini qayta taqsimlash zarurati yuzaga keladi.

Ikkinchiidan, soliq stavkalari korxonalarining **investitsion qarorlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi**. Yuqori soliq yuki sharoitida investitsion faollikning pasayishi kuzatilishi mumkin, aksincha past stavkalar kapital qo'yilmalarni rag'batlantiradi va iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi.

Uchinchiidan, foyda solig'i korxonalarining **xarajatlar boshqaruvi va moliyaviy rejalashtirish tizimiga** bevosita ta'sir qiladi. Korxonalar soliq yukini optimallashtirish maqsadida ishlab chiqarish xarajatlarini samarali boshqarish, resurslardan oqilona foydalanish va moliyaviy strategiyalarni qayta ko'rib chiqishga intiladi.

To'rtinchiidan, foyda solig'i **rentabellik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi muhim omil** hisoblanadi. Soliqdan keyingi foyda darajasi korxonaning moliyaviy barqarorligi, raqobatbardoshligi hamda investitsion jozibadorligini baholashda asosiy mezonlardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, foyda solig'i korxonalarining iqtisodiy xatti-harakatlarini shakllantiruvchi muhim fiskal instrument bo'lib, uning optimal darajada belgilanishi iqtisodiy samaradorlik va biznes muhit barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Amaldagi tizimdagi muammolar va takomillashtirish yo'nalishlari

Foyda solig'i tizimi davlat fiskal siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lishiga qaramay, amaliyotda bir qator institutsional, iqtisodiy va ma'muriy muammolar mavjud bo'lib, ular korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatiga ham, umumiy biznes muhitiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu muammolarni aniqlash va tizimli ravishda bartaraf etish soliq siyosatining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Birinchi, ayrim iqtisodiy tarmoqlarda **soliq yukining nisbatan yuqoriligi** kuzatiladi. Bu holat korxonalarining sof foyda hajmini kamaytirib, investitsion faollikni cheklashi va raqobatbardoshlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, kapital talab qiluvchi tarmoqlarda yuqori soliq yuki iqtisodiy rivojlanish sur'atlarini sekinlashtiradi.

Ikkinchi, korxonalarda **xarajatlarni hisobga olish va hujjatlashtirish jarayonlarining murakkabligi** mavjud. Soliq bazasini aniqlashda xarajatlarning to'liq va to'g'ri tasniflanishi muhim bo'lsa-da, amaldagi hisob yuritish tizimida ayrim noaniqliklar va uslubiy murakkabliklar uchraydi. Bu esa soliq hisob-kitoblarida xatoliklar xavfini oshiradi.

Uchinchi, **soliq rejalashtirish mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi** korxonalarining uzoq muddatli moliyaviy strategiyalarini shakllantirishga to'sqinlik qiladi. Natijada korxonalar qisqa muddatli qarorlar qabul qilishga moyil bo'lib qoladi, bu esa investitsion barqarorlikka salbiy ta'sir etadi.

To'rtinchi, **kichik va o'rta biznes subyektlari uchun ma'muriy yukning yuqoriligi** muhim muammolardan biridir. Hisobot topshirish, soliq hisob-kitoblarini yuritish va hujjatlashtirish jarayonlari kichik korxonalar uchun qo'shimcha xarajat va vaqt talab qiladi, bu esa ularning rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish va foyda solig'i tizimini takomillashtirish maqsadida bir qator strategik yo'nalishlarni amalga oshirish zarur.

Birinchi, **soliq stavkalarini optimallashtirish** orqali iqtisodiy tarmoqlar o'rtasida muvozanatni ta'minlash va investitsion jozibadorlikni oshirish mumkin.

Ikkinchi, **soliq bazasini soddalashtirish va shaffoflashtirish** hisob-kitoblarning aniqligini oshiradi hamda soliq nizolarini kamaytiradi.

Uchinchidan, raqamli soliq ma'murchiligini kengaytirish orqali avtomatlashtirilgan tizimlar joriy etilishi natijasida inson omili ta'siri kamayadi, soliq jarayonlari tezlashadi va shaffoflik darajasi ortadi.

To'rtinchidan, investitsion faoliyat uchun soliq imtiyozlarini takomillashtirish iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va kapital oqimlarini jalb qilishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, foyda solig'i tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan ushbu chora-tadbirlar korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatining samaradorligini oshirish, biznes muhitni yaxshilash hamda iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa shuki, foyda solig'i korxonalar moliya-xo'jalik faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan muhim fiskal instrument hisoblanadi. U bir tomondan davlat byudjeti daromadlarini shakllantirsa, ikkinchi tomondan korxonalarining investitsion, ishlab chiqarish va moliyaviy strategiyalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli foyda solig'i tizimini takomillashtirish, soliq yukini optimallashtirish hamda raqamli ma'murchilikni kengaytirish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. (2020). Toshkent: Adolat nashriyoti.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. (2022). *Soliq ma'murchiligini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida*. Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi. (2024). *Soliq tizimi bo'yicha statistik ma'lumotlar to'plami*. Toshkent.
4. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston NMIU.
5. Alimuhamedov, A. A. (2019). *Korxonalar moliyasini boshqarish*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. Tursunov, B. B. (2022). Korxonalarda foyda solig'i hisobini yuritish masalalari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, 3(1), 45–52.
7. Karimov, N. T. (2021). Soliq yukining korxonalar investitsion faolligiga ta'siri. *Moliya va bank ishi ilmiy jurnali*, 2(4), 18–26.
8. Firdavs, H., & Abdumannonovna, T. D. (2025, April). VIRTUAL YORDAMCHI VA AI ASOSIDAGI MIJOZLARGA XIZMAT KO'RSATISH TIZIMI. In *International Conference on Adaptive Learning Technologies* (Vol. 16, pp. 23-26).

9. Abdumannonovna, T. D. (2025, February). Respublikamizda Moliyaviy Tizimning Shakllanish Yo'llarini Takomillashtirish. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 14, pp. 144-148).
10. Turumova, D. A. (2025, February). Korxonada Audit Tekshiruvi O 'Tkazishning Ahamiyati. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 14, pp. 47-50).
11. Abdumannonovna, T. D., & Barchinoy, X. (2025, April). Moliyaviy Natijalar Auditining Xususiyatlari. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 16, pp. 43-46).
12. Xo'jabekovich, X. O. K., & Tohir, Q. (2025, April). Digital Transformation of Small Businesses: Opportunities and Prospects. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 16, pp. 89-93).
13. Abdumannonovna, T. D., & Nurzod, T. (2025, April). O'zbekistonning 2030 Yilgacha Bo'lgan Rivojlanish Strategiyasida Auditorlik Faoliyatining Roli. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 16, pp. 51-53).
14. Обидова, Ф. Я. (2024). ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ. *Экономика и социум*, (5-2 (120)), 1218-1221.
15. Yahyoyevna, O. F. (2024, February). IQTISODIY BARQARORLIKNI TEJAMKORLIK OMILLARI TA'SIRIDA TA'MINLASH MUAMMOLARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 136-144).
16. Обидова, Ф. Я. (2023). Управление системой качества на предприятиях. *Экономика и социум*, (11 (114)-1), 929-932.
17. Yahyoyevna, O. F. (2024, October). SUSTAINABILITY AND MANAGEMENT: HOW COMPANIES CAN INTEGRATE SUSTAINABILITY INTO THEIR STRATEGY. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE* (Vol. 1, No. 10, pp. 194-199).
18. Xo'jabekovich, X. O. K., & Samandar, N. (2024, November). Main Tasks of Corporate Management in Enterprises. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 11, pp. 4-6).
19. Yahyoyevna, O. F., & Tatulovna, Z. M. (2024). MECHANISM OF ORGANIZING FINANCIAL MANAGEMENT IN ENTERPRISES. *Miasto Przyszłości*, 47, 866-872.

20. Xo'jabekovich, X. O. K. (2024, December). Issues of Improving Employment in the Innovative Economy. In International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies (Vol. 12, pp. 53-56).